

Zoran Bibanović

Smjernice za integrirano upravljanje zaštićenim područjima

“U pocijepanoj anteriji, zaboravljenih starih kapetana sakat i gladan!
Pod jorganom trešnjevog behara – mrk i dotrajaao!
I ovog proljeća na mrtvoj straži mrtvih carevina...
Gologlav.
Goloruk.
Golokrak.
Gologuz.” - Zuko Džumhur (1920.-1989.), izvod iz Grad zelene brade, 1979.

Čapljina – svjetska turistička destinacija koja na žalost to nije

Čapljina (9 m/nv) je grad cvijeća. U Čapljini se sastaju riječne doline Neretve, Trebižata, Bregave i Trebišnjice. Aktivnosti na otvorenom su canoe safari na rijekama Trebižat, Buna, Bunica i na jezerima Hutova blata.

Područje je bilo nastanjeno još u prahistorijskom dobu. U vremenu rimske uprave to je bila gusto naseljena oblast sa više naselja i velikim saobraćajnim značajem. Ruševine utvrđene rimske vile na Mogorjelu kod Čapljine se ubrajaju u najznamenitije spomenike kasnoantičke arhitekture u širem regionu Zapadnog Balkana. Prvi istraživač Mogorjela je bio **Karlo Patsch**, krajem XIX stoljeća.

Rijeka Trebižat je jedinstveni hidrološki sustav. Jedna voda, a pet imena za rijeke koje poniru, a potom ponovo izvire pod drugim imenom. Ričina (čiji je izvor na 900 m n/v) - Vrljika - Tihaljina - Mlade - Trebižat ulijeva se u Neretvu u Strugama kod Čapljine na visini od 9 m m/v. Slični hidrološki sustavi su i u istočnoj Hercegovini gdje voda izvire pod jednim imenom, a potom ponire i izvire pod dugim nazivom (Zalomka - Buna). Potrebno je znati da je rijeka Trebišnjica u Popovom polju prije betoniranja korita 1979. godine, bila najveća ponornica na svijetu.

Vodopad Kravice u općini Ljubuški je spektakularan, posebno u proljeće. Učesnici canoe safaria dobivaju potrebnu opremu (prsluke, vesla...) i uz uputstva skipera se bezbjedno spuštaju rijekom u canoe dvosjedima.

Ovaj vid rekreacije pruža trenutke za istinsko opuštanje i doživljaj prirode uz kupanje u rijeci i piknik na otvorenom. Idealne rijeke za canoe safari su pritoke Neretve: Buna, Bunica, Trebižat, Krupa (park prirode Hutovo blato)... Vinarija Rebac se idealno uklapa u program canoe safaria.

Čapljina je danas velika raskrsnica Vinske ceste kroz Hercegovinu koju je idejno pokrenuo NVO Wigwam iz Sarajeva još davne 2002. godine.

Na području Čapljine se nalazi 47 nekropola sa 1256 stećaka, od toga 235 sa reljefnim dekorom, a 17 stećaka sa natpisima. U selu Opličići na mjestu Ploče je nekropola sa 61

stećkom (ukrašen 21); kod sela Dobrovo je nekropola sa 101 stećkom (ukrašeno 15); u selu Brštenici 78 (ukrašeno 11); u području Gornjeg Hrasna kod sela Elezovići je 91 stećak (ukrašeno 15, a 4 sa natpisima); kod sela Toplice su 84 stećka (ukrašena 22); blizu sela Glumine 62, od toga 14 dekoriranih (motivi: križ sa pticama, lov, kolo, stilizacije fantastičnih životinja i dr.).

Stari most u Klepcima kraj Čapljine je jedini poznati stari most na Bregavi izvan Stoca. Na tom mjestu ili negdje u blizini je morao postojati most još u rimsko doba. Pouzdano se zna da je na ovom mjestu Hercegovački sandžak-beg **Mustafa-beg** sin **Daut-paše** 1517. godine, sagradio most koji je obnavljan oko 150 godina kasnije. Most je bez stubova na stabilnim temeljima zbog velikih oscilacija vode – **Dž. Čelić i M. Mujezinović**, Stari mostovi u BiH, Sarajevo-Publishing, 1998.

Canoe safari na rijeci Trebižat (foto M.P.)

Blizu Čapljine je mjesto Gabela, srednjovjekovni utvrđeni grad. Gabela je mjesto poznate hipoteze **Roberta Salinasa Prajsa** iz San Antonia u Teksasu, da je trojanski rat bio u Hercegovini i da je mitska Troja baš u Gabeli. Kada je Prajs 1967. godine, u potrazi za lokalitetom koji bi odgovarao Homerovim opisima Ilija došao u Bosnu i Hercegovinu, upoznao je ing. **Aristida Vučetića** iz Dubrovnika koji je mnogo ranije iznio hipotezu da Odiseja govori o mjestima na dalmatinskoj obali i otocima.

U Čapljini je djelovao hotel Mogorjelo 4*, motel „Karaotok“ u Hutovu blatu, a smještaj je danas (2020.) moguć u privatnim apartmanima i slikarskoj koloniji u Počitelju..

Park prirode Hutovo blato sačinjavaju jezera i rijeka Krupa. To je ornitološki park ptica upisan na Ramsarsku listu zaštićenih područja. Zabilježeno je da tu slijeće oko 228 vrsta ptica. Nažalost u oktobru 2017. godine, u velikom podmetnutom požaru izgorilo je oko 80% parka.

Počitelj – sjaj koji blijedi

Počitelj (11 m/nv.) je udaljen oko 2 km uzvodno od Čapljine. Kao posjed hercega **Stjepana Vukčića Kosače** spominje se u poveljama kralja **Alfonsa V** (1.444.) i kralja **Fridriha III** (1.448.). To je stari grad kojeg je dodatno utvrdio i nazvao ga „Eccellentissimum castrum“, mađarski kralj **Matija Korvin**. Najveći putopisac svijeta **Evlija Čelebija** 1664. godine, ga vidi kao „malešan i nizak, ali sasvim zbijen i tvrd grad, obješen o golu i strmu liticu“. Bosanskohercegovački književnik, nobelovac, **Ivo Andrić** kaže: „Počitelj. Na jednoj nozi stoji, jednim se stopalom drži zemlje, i to ne cijelim“.

U narednih 450 godina (do 1878.), Grad su dograđivale Osmanlije kada dobiva orijentalni šarm..

Roberto Salinas Price pri posljednjoj posjeti Gabeli

Na prijedlog arhitekta **Džemala Čelića** još 1960. godine, počelo se razmišljati da se grad transformira u turistički centar. Tri mjeseca kasnije grupa umjetnika je predložila tadašnjem ministru kulture **Vilku Vinterhalteru** da se u Počitelju pokrene umjetnička kolonija. Prvu koncepciju su razradili slikar **Ivo Šeremet**, tadašnji direktor Umjetničke galerije BiH i **Hasan Grapčanović**, političar. Popularnosti Počitelja dao je i nobelovac **Ivo Andrić** svojim esejom „Na kamenu u Počitelju“.

Kolonija je otvorena 27. septembra 1964. godine. U jednoj smjeni koja je trajala 20 dana moglo je boraviti 20 umjetnika koji su bili dužni da za fundus buduće galerije ostave po jedno umjetničko djelo. Od samog početka tu su boravili i književnici, pozorišni, filmski i muzički umjetnici, kritičari i drugi kulturni i javni radnici iz zemlje i svijeta (Azra Begić, Umjetnička kolonija Počitelj 1964-1998.).

Sa namjerom da se Počitelju da internacionalni karakter uz međunarodnu Umjetničku koloniju, Grad se sistematski obnavlja do 1998. godine, kao prevashodno kulturna atrakcija.

Početna degradacija naselja nastaje dolaskom velikog broja izbjeglica u posljednjem ratu (1992-95.), a ciljana razaranja nastaju nakon protjerivanja bošnjačkog stanovništva nakon kojih su u Počitelj stigli hrvatski prognanici iz centralne Bosne i Kaknja. Nakon miniranja Hadži Alijine džamije zapaljeno je, opljačkano i devastirano 58 objekata u samom Počitelju.

U Počitelju danas ponovo djeluje čuvena u svijetu slikarska kolonija koja raspolaže sa sedam obnovljenih soba i ponudom privatnog smještaja u starom jezgru grada.

Počitelj je (2003.) proglašen nacionalnim spomenikom BiH, a od 2007. godine, Historijsko urbano područje Počitelj je upisano na tentativnu ili privremenu listu UNESCO-a, kao kulturno dobro koje BiH smatra pogodnim za upis na Listu svjetske baštine UNESCO. Time je Počitelj postao kandidat za upis u neprocjenjivi inventar svjetskih čuda, kao remek djelo urbanizma i arhitekture i kao djelo veličanstvenog sklada ljudskih ruku (kulture) i okolne prirode.

Koje to vrijednosti posjeduje Počitelj da nosi epitet potencijalnog kandidata za upis na listu Svjetske kulturne baštine UNESCO? Da li je to Hadži Alijina medresa, hamam (javno kupatilo), han (prihvatilište za putnike i karavane), sahat-kula, Hadži Alijina džamija... da li su to stambene zgrade?

Očigledno je da to nisu pojedinačne građevine, već da je to jedinstveni graditeljski sklad sa okolnom prirodom i prostorom. Taj sklad je teško ranjen, prije više od pet decenija, probijanjem magistralne ceste uz Neretvu čime je grad odvojen od rijeke, a najteže je ranjen u posljednjem agresivnom ratu i nebrigom unazad petnaest godina.

Na sreću, zahvaljujući urbanom skladu i ambijentalnoj vrijednosti (relativno očuvani prirodni krajolik) grad posjeduje još dovoljno elemenata za upis na Svjetsku listu spomenika kulture – UNESCO.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika kulture smatra da je historijski početak zvanične državne brige za baštinu, pismo Velikog vezira iz 1874. godine, kojim je državnim službenicima naloženo da ne dopuste uništavanje starih građevina.

Prva uspostava sustavne zaštite vezana je za osnivanje Muzejskog društva za Bosnu i Hercegovinu 1885. godine. Potrebno je pomenuti i ulogu arhitekta Josipa Vancaša na čiji prijedlog je bosanskohercegovački sabor 1911. godine, usvojio Rezoluciju o osnivanju državnog organa za zaštitu spomenika.

Prelazak Neretve u Počitelju 1938. godine (foto dr. Đ.O.)

Na osnovu Zakona o zaštiti spomenika kulture iz 1976. godine, zaštićene historijske cjeline i spomenici kulture po tadašnjim republikama su izgledali:

	BiH	Hrvatska	Slovenija	Srbija
Historijske cjeline	4	420	1.057	125
Hektara pod zaštitom	3	32.189	2.426	2.165
Spomenici van cjelina	481	2.495	1.947	1.104

Izvor: Inventar zaštićene graditeljske baštine, Savjet za čovjekovu sredinu i prostorno uređenje, 1977; SZS, knjiga II Pregleda stanja.

Historijske graditeljske cjeline i spomenici ljudskog neimarstva sastavni su dio čovjekove sredine koji bitno utiče na njene vrijednosti. Zbog svoje vrijednosti oni su nerazdvojni dio kulturne politike zemlje i njene turističke ponude. Po ovome inventaru (iz 1977.) BiH ne vrijedi mnogo. Tačnije, ne vrijedi ništa u usporedbi sa Hrvatskom, Srbijom i Slovenijom. Proglašavanje spomenika ili područja za kulturni spomenik nije uvijek bio izraz i volja građana i stručnjaka, nego rezultat političkih odluka. Kako tada tako danas.

U Popisu graditeljske baštine iz 1986. godine, koji je sačinio Republički statistički zavod Bosne i Hercegovine, bilo je ukupno 727 dobara, od čega su 507 bili pojedinačni spomenici, a 220 spomeničke cjeline, sa ukupnom površinom od 272 hektara. Na osnovu tog popisa je moguće vršiti analizu stanja u poslijeratnom periodu.

Izvod: Zakon o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika kulture.

Uništavanje naslijeđa u Bosni i Hercegovini, u posljednjem ratu, je vršeno sistematski, posebno na teritorijama van kontrole Armije RBiH i posljedica toga je gotovo potpuna razorenost sustava baštine Bosne i Hercegovine. Uništavanje naslijeđa je nastavljeno i u poslijeratnom periodu, a obnova nedozvoljivo kasni.

U kolumni pod naslovom „26 godina od namjernog paljenja Vijećnice u Sarajevu“, zapisao sam slijedeću činjenicu: „Akademik **Vladimir Dedijer**, član odbora Srpske akademije nauka i umjetnosti – SANU, za istraživanje građe o genocidu nad srpskim i drugim narodima Jugoslavije u XX vijeku, u predgovoru knjige „Genocid nad muslimanima“ piše: „U Raselovom sudu (sud koji su 1967. godine, osnovali filozofi **Bertrand Russell** i **Jean-Paul Sartre**) mi smo se složili da Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, koju je OUN donio 1948. godine, ima puno nedostataka. Nisu, naprimjer, obuhvaćeni slučajevi kulturnog genocida. Sve velike sile su bile tada protiv osude ove vrste genocida“.

Trebalo je da prođe preko pola stoljeća pa da se desi da neki međunarodni sud (Haški tribunal) sudi ljudima za uništavanje kulturnog blaga. Jedan jugoslovenski general i jedan admiral sjede u zatvoru jer su uništavali kulturno naslijeđe Dubrovnika. **Momčilo Krajišnik** (jedan od osnivača Izvornog SDS-a) je osuđen za zločine protiv čovječnosti jer je sudija zaključio da je uništavanje historijskih objekata koji pripadaju jednoj grupi (prima facie) dokaz progona kao zločina protiv čovječnosti. Svojim presudama Haški sud je tako pomogao da se napiše historija – kraj citata.

Kulturni i civilizacijski nivo jednog naroda, a posebno narodnih predstavnika određuje i nivo «etike zvanja». Osobe koje imaju razvijen smisao za prirodu i njezine ljepote, naprimjer u arhitekturi, manje su sklone greškama u projektiranju objekata kojima se narušava prirodni sklad u prostoru.

Bezbroj je primjera poštivanja „etike zvanja“ i u ratnim godinama u općini Čapljina i Počitelju. **Jozo Pehar**, koji je u međuvremenu preminuo, tadašnji načelnik općine Čapljina, je nakon miniranja džamije u Počitelju, izvukao kolekciju slika Likovne kolonije iz zapaljene džamije, gdje su bile prethodno sklonjene i deponovao je na sigurno.

Međutim po izjavi **Denis Jeina**, sekretara Udruženja likovnih umjetnika Bosne i Hercegovine – ULUBiH, nakon rata kada su slike trebale biti vraćene, obijen je magacin i nestalo je oko 200 slika **Safeta Zeca**, **Mersada Berbera**, **Seida Hasanefendića**...

Potrebno je znati da su u posljednjem agresivnom ratu i mnoga druga umjetnička djela (pravoslavne ikone, radovi **Marija Mikulića**, **Ismeta Mujezinovića**, **Ferdinanda Hodlera**...) nestala iz galerija i muzeja u Tuzli, Sarajevu, Travniku, Mostaru i iz mnogih privatnih galerija. Smatra se da je u ratnom i poratnom periodu nestalo više od 500 umjetnina od kojih su mnoge bili zaštićeni pokretni spomenici i nacionalno blago Bosne i Hercegovine.

U Bosni i Hercegovini i danas (2020.) nema stručnog kadra koji bi mogao ocijeniti vrijednost nestalih umjetnina, a nema ni dovoljno stručnog kadra koji bi mogao voditi istražne procese u vezi sa ovim krivičnim djelima ratnog profiterstva koja ne zastarijevaju. Koliko je poznato do danas su u BiH osuđena samo dva lica zbog ratne i poratne krađe umjetnina i to jedno na dvije godine, a drugo na 10 mjeseci zatvora.

Povreda etike su i djela da se u staroj jezgri Mostara, Svjetskoj kulturnoj baštini, izgradi hotel enormnih dimenzija (bivši hotel Ruža) uz već izgrađeni neskladni toranj franjevačke crkve; da se podižu betonski križevi u spomenicima kulture iz vremena srednjeg vijeka i Osmanlija; da

se predlažu i projektiraju hidroakumulacije na iznimno vrijednim i jedinstvenim refugijalnim i reliktnim ekosistemima slivova rijeka... i mnogo drugoga na žalost što nije rečeno.

Hrvatski sociolog **Vjeran Katunarić** smatra da u svakom društvu postoje samo dva lica kulture: rušilačka (smrknuto i sklono zatvaranju u zajednice) i stvaralačka (nasmješeno, otvara zajednicu i stvara i obogaćuje svijet).

Upotreba kulture u prvom, rušilačkom smislu „redovito graniči sa ksenofobijom, rasizmom ili nacionalizmom“ te dovodi kulturu na najniže mjesto ili barem drugorazredno, u hijerarhiji poretka moći, odnosno ispod ekonomske, političke, tehnološke ili vojne moći, o kojima je Katunarić opširnije pisao u studiji („Bogovi, elite, narodi“, Antibarbarus, Zagreb, 1994.).

Upotreba kulture u drugom smislu, stvaralačkom, kulturu stavlja na prvo mjesto u poretku moći (dakle, iznad tehnoekonomske i vojno-političke) i upravo će tom, stvaralačkom licu kulture Katunarić posvetiti više pažnje napominjući da to stvaralačko lice stanuje u svakom narodu i svakoj kulturi, te objašnjavajući povijest kao borbu između tih dvaju lica kulture u kojoj će na koncu stvaralačka odnijeti prevagu.

Uz to, autor napominje i da su stvaralačke jezgre ili elite kultura raznih naroda međusobno bliže nego li stvaralačka i rušilačka jezgra ili elita istog naroda, „ma koliko to bilo teško prihvatiti nacionalistima koji srodstvo među ljudima određuju najradije religijskim opredjeljenjem i jezično u smislu govorenja istim jezikom (a ne značenja i smisla koji se jezikom izražavaju)“ (str. 7.).

Ako te parametre primjenimo na našu stvarnost onda mi danas živimo u rušilačkom periodu kulture u koje ju je gurnulo ksenofobično, nacionalističko BH društvo. To će biti tako sve do trenutka kada institucije kulture ne počnu redovno da djeluju i obavljaju svoje osnivačke misije.

Za ratni kulturocid odgovorno je ratno rukovodstvo, a za poratni kulturocid odgovorno je poratno rukovodstvo države na svim administrativnim razinama.

„Ostvarenje natčovječanskih tipova, najviši napor ka prostoti i veličini“ – zapisao je svojevremeno **Maurice Hamel** (1890-1967.) u najstarijim umjetničkim novinama na svijetu, Gazette des Beaux-Arts, str. 62. pišući o slikaru **Albertu Direru**.

Prof. dr. **Asim Mujkić** nas je nedavno podsjetio na konstataciju prof. dr. **Abazovića** iz 2007. godine, koji je zapisao: “Već je postalo bjelodano jasno da podjela vlasti i moći institucionalizacijom etničkih različitosti ne dovodi nužno do željenih rezultata, bar ne u smislu funkcionisanja države i stvaranja povoljne klime za ekonomski rast i oporavak ratom razrušene i opustošene zemlje. Na državnom nivou situacija je takva da koncept power-sharinga ne funkcionise u institucijama zasnovanim na etničkoj (proporcionalnoj) zastupljenosti. Umjesto pozitivnog konsenzusa o kooperaciji kako bi se obnovile institucije, na snazi je negativni konsenzus oličen u sistematskom blokiranju usvajanja odluka neophodnih da bi se krenulo u rekonstrukciju” (Abazović, 2007: 136).

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika je institucija Bosne i Hercegovine uspostavljena na osnovu Anexa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH i Odluke Predsjedništva BiH o

osnivanju Komisije. Interesantno je da je spomenuti Anex 8. nakon tridesetogodišnje svjetske prakse nakon donošenja Konvencije o zaštiti kulturne i prirodne baštine UNESCO, „zaboravio“ na prirodnu baštinu Bosne i Hercegovine. Da li je moguće da je taj previd slučajan ili je svjesno ostavljen otvoren prostor za harčenje šuma i nesmetanu gradnju hidroakumulacija pod koncesiju?

Istovremeno Bosna i Hercegovina na nacionalnom nivou nema Zakon o kulturnom naslijeđu, fond za njegovu obnovu i instituciju koja o tom naslijeđu brine. Evropa napokon, unazad više od jedne decenije, ne odobrava sredstva za obnovu nepokretne baštine (arheološki lokaliteti, urbane i ruralne cjeline, dijelovi ovih cjelina, fortifikacijska utvrđenja, stare bogomolje, nekropole, zgrade, spomen obilježja ali i objekti koji su uspostavljeni po pravilima historijske restauracije...) ako oni nemaju vezu sa turističkom valorizacijom (u smislu održivosti).

Aktuelni Ustav FBiH je nadalje decidno propisao zajedničku nadležnost u oblasti turizma između Federacije Bosne i Hercegovine i kantona u odnosu 50 : 50%.

Nakon poziva od strane Evropske komisije - EK u BiH, da izvrši uvid u pravni okvir u turizmu BiH (2008.), pravni ekspert **John Doves** (International Travel Law consultant) je konstatirao da postojeći zakonski okvir u BiH:

- ✓ Ne obezbjeđuje institucionalni i zakonski okvir za čvrstu vlast i stvaranje pozitivnog ambijenta za ulaganje;
- ✓ Ne poštuje principe poštenog postupka;
- ✓ Ne odražava postojeću praksu;
- ✓ Ne odražava međunarodne standarde;
- ✓ Ne obezbjeđuje okvir potreban za državnu strategiju za turizam;
- ✓ Ne obezbjeđuje čvrst okvir za saradnju javnog i privatnog sektora.

Navedeni pravni ekspert (J. Doves) polazeći od činjenice da novi Zakon treba da bude u suglasju sa Ustavnim i pravnim okvirom u BiH predložio je slijedeće temeljne principe za kreiranje novog Zakona o turizmu:

- stvarati strukture za podršku privatnog sektora;
- jasno definirati turističku industriju;
- ažurirati pravne procedure za poduzetništvo u turizmu;
- pomoći razvoj profesionalnih standarda; da su u skladu sa Globalnim etičkim kodom u turizmu Svjetske turističke organizacije Ujedinjenih nacija - UNWTO.

To se može postići jačanjem kapaciteta postojećih turističkih zajednica u FBiH i kantonima i njihovu transformaciju u upravljačku Federalnu menadžment organizaciju – FMO, na nivou FBiH i upravljačke Destinacijske menadžment organizacije – DMO, na nivoima kantona, u kojima DMO na području kantona mogu osnivati svoje podružnice u općinama i time zadovoljiti principe lokalne samouprave, a sve po ugledu na praksu u Evropi i regionu.

Obavezu obiliskovanja domaćeg kulturnog i ekoturističkog tržišta za međunarodno tržište kulturnog i eko-turizma, razvoj i promocije kulturnih destinacija, slijedećih godina, bi imale Destinacijske menadžment organizacije – DMO, organizirane po principu javnog i privatnog partnerstva (javnog min. 90% : do max.10% privatnog), u periodu minimalno 10 godina, odnosno sve do trenutka eventualne pojave Destinacijske menadžment kompanije – DMK,

koja bi preuzela navedene javne obaveze, na osnovu precizno ugovorenih uvjeta, u svoje ime i za svoj račun, a na opće dobro čitave zajednice. To je praksa zemalja Evrope i regiona.

Destinacijske menadžment organizacije bi upravljale kulturnim i prirodnim naslijeđem svog kantona/županije, što je u praksi veoma složen proces jer zaštićeni objekti mogu biti u državnom ili privatnom vlasništvu. UNESCO nas obavezuje da zakonodavnim putem obezbjeđujemo zaštitu kulturnog i prirodnog naslijeđa ne samo u miru nego čak i u slučaju ratnih sukoba.

Nepokretnosti na kojima se ograničavaju neka imovinska prava ostaju i dalje objekti slobodnog prometa na tržištu. U konkretnom slučaju Počitelja za imaoce dijelova spomenike kulture postoje samo minimalna ograničenja prava svojine, nasuprot vrlo značajnog nacionalnog (državnog) interesa. Pri tome treba uvijek imati u vidu da je objekat kao spomenik kulture, prolazeći kroz stoljeća i generacije, promijenio čitav niz vlasnika i korisnika; njega nije stvorio sadašnji vlasnik, nego ga je naslijedio ili kupio zajedno sa njegovim spomeničkim svojstvima.

Kafe pauza u nekadašnjoj kući slikara Afana Ramića (foto Z.B.)

Ako opći interes zahtijeva neka ograničenja u vezi sa objektom kulturno historijskog naslijeđa, onda je i sadašnji vlasnik tog objekta dužan da zaštićuje takav opći interes, jer je dio društva koje je utvrdilo postojanje općeg interesa državne zajednice. Dakle opet dolazimo do nacionalnog (državnog) interesa za spasavanje ovakvih zaštićenih objekata. Upravljači su dužni da svojim aktivnostima turističke valorizacije obezbijede sredstva za obnovu, pravične

naknade vlasnicima i dr. vodeći stalnu brigu o čuvanju i održavanju spomenika kulture ili prirode, čak i u slučajevima u kojima pojedini vlasnici napuštaju zaštićene objekte.

Svojevremeno je **Aziz Defterdarević** u godišnjaku Zavoda za zaštitu spomenika kulture BiH, Naše starine (1972.), pokušao da taksativno pobroji u kojoj mjeri zaštita spomenika kulture ograničava pravo vlasnika svojine odnosno njegovo pravo raspolaganja zaštićenim objektom.

Tako je vlasnik nekog zaštićenog objekta dužan da se pridržava slijedećih odredaba:

- Ne smije vršiti radnje kojima se mijenja oblik ili izgled spomenika kulture ili narušava njegov integritet;
- Ne smije spomenik kulture prijenjeti na drugo mjesto niti ga iznijeti u inostranstvo;
- Dužan je predati spomenik kulture na upravljanje staraocu protivno svojoj slobodnoj volji, ako nadležni zavod ocijeni da je to u interesu zaštićenog objekta;
- Dužan je da trpi sprovođenje naređenih mjera za zaštitu arheološkog nalazišta ili posljedice korištenja zaštićenog objekta;
- Dužan je da dozvoljava javnu prezentaciju zaštićenog objekta radi zadovoljavanja kulturnih potreba drugih lica ili naučnog istraživanja, a takođe da objekat privremeno ustupi nekoj instituciji za izložbene ili druge svrhe, ako se za to ukaže potreba;
- U svojoj namjeri da zaštićeni objekat proda, obavezan je da ga prvenstveno nudi terotorijalnoj opštini (pravo preče kupovine), koja ponudu može dalje ustupiti zavodu za zaštitu spomenika kulture, a ovaj opet to pravo prenijeti na druge institucije sve dok se ne iscrpe takve mogućnosti nosilaca stečenog prava preče kupovine;

Počitelj iz zraka

Zakonodavac je dužan da se bavi i pitanjima kompenzacije, odnosno naknade imaoocu spomenika kulture koju on trpi radi ograničenja prava svojine, tj. raspolaganja svojom imovinom. To je samo u slučaju kada se imaoocu zaštićenog objekta nalaže da objekat koristi na određeni način, pa usljed takve mjere izgubi prihod ili drugu materijalnu korist. U tom slučaju imalac objekta ima pravo na nadoknadu (izgubljena dobit) prihoda kojeg je lišen.

U svakom slučaju nepokretnosti na koja građani ili pravna lica imaju pravo svojine mogu se uz pravičnu nadoknadu, eksproprisati ili se to pravo može ograničiti ako to zahtijeva opći interes, utvrđen po ugledu na druge sektore privrede (gradnja autocesta i dr.).

U slučajevima da se na nepokretnosti samo ograničavaju neka imovinska prava, oni ostaju i dalje objekti slobodnog prometa na tržištu. Tako vlasnik spomenika kulture ili njegovog dijela može objekat koristiti za svoje potrebe, može ga prodati, pokloniti ili naslijediti, a ograničenje raspolaganja sastoji se samo u tome što na objektu ne može vršiti radnje koje bi mogle izmijeniti izgled, ukoliko mu to ne odobri nadležni organ zaštite spomenika kulture. Takođe je dužan o svom trošku održavati spomenik kulture.

Kada jedan vlasnik hoće da povrijedi spomeničko svojstvo nekog objekta kao spomenika kulture – može se konstatirati da on time vrši uzurpaciju naslijeđenog stanja. Tako naprimjer neko je sadašnji vlasnik njive na kojoj se nalazi nekropola stećaka koju on želi da ukloni jer ga ona ometa u korištenju zemljišta. On je zajedno sa zemljom naslijedio i ove spomenike te njihovim izbacivanjem sa zemlje vrši akt uzurpacije nečega što je vijekovima bilo nacionalna (državna) svojina.

Grupa izletnika (1938.) iz Dubrovnika u Počitelju (foto. dr. Orlić)

Takav žalostan slučaj imamo ovih dana (2020.) u Kreševu gdje vlasnik zemljišta (lokalna zajednica) gradi Policijsku stanicu na nekropoli stećaka. Takve slučajeve imamo štiriom

Bosne i Hercegovine gdje javne lokalne vlasti i privatni sektor nekažnjeno oštećuju ili trajno uništavaju spomeničku baštinu, najčešće nekropole stećaka.

UNESCO takođe smatra da pojedinačni lokaliteti ili urbane i prirodne cjeline (u našem slučaju Počitelj, Vjetrenica, Blagaj...) koje se nalaze na Tentativnoj listi Svjetske kulturne i prirodne baštine imaju iste obaveze i tretman kao da su već upisane na navedene liste. Sa ciljem očuvanja takvih spomeničkih vrijednosti, UNESCO predlaže obavezne izrade Plana upravljanja kao i postavljanje Povjerenstva iz područja konzervatorske struke, urbanizma, demografije i sociologije, turizma i kulturnog menadžmenta uz predstavnike stručni građanskih udruga. Ako smo postavili tezu da je upravljač kantonalna DMO onda je potrebno izraditi način upravljanja spomenikom na tentativnoj listi UNESCO.

Ostaci Villa Rustica u Mogorjelu – Čapljina (foto Z.B.)

Koordinator za izradu Plana upravljanja u našem slučaju bi bio Zavod za planiranje razvoja H/NK koji mora prikupiti potrebnu dokumentaciju i sa Povjerenstvom (koordinacionim odborom – KOR) sastaviti projektni zadatak na osnovu kojega bi se izgradila tenderska dokumentacija i putem javne nabavke odabrao izrađivač Plana upravljanja.

Postojanje Povjerenstva za turističke kulturne i prirodne atrakcije koje su upisane na tentativnu listu UNESCO u H/NK, bi koliko toliko i inače unijelo reda u nasumična zbivanja koja se svakodnevno dešavaju unutar destinacije.

Buduća Studija održivosti i upravljanja treba da postavi granice dozvoljenih promjena, posebno u vezi s uticajem broja posjetilaca na fizičke karakteristike, integritet, ekologiju i biološku raznolikost kraja, lokalne pristupe i transportne sisteme, kao i na društvenu, ekonomsku i kulturnu dobrobit lokalne zajednice domaćina.

U fazi strateškog planiranja nužna je konsultacija s lokalnim stanovništvom, te uključivanje lokalne zajednice u planiranje. Lokalno stanovništvo mora od početka biti uključeno u planove kulturnog i ekoturizma, ali i sve njegove kasnije aspekte. Na njima je takođe da odluče koji će elementi njihove lokalne kulture biti uključeni u turističku ponudu i kojim će kulturnim dobrima komunicirati sa posjetiocima i turistima. Oni moraju vidjeti dobrobit od kulturnog i ekoturizma, jer ukoliko oni ne budu motivirani, projekti na navedenu temu ne mogu dugoročno biti uspješni. S druge strane, razvoj proizvoda/projekta treba biti temeljen na istraživanju kulturnog i eko turističkog tržišta.

Pretpostavka uspjeha projekta je umrežavanje i organizirana saradnja svih učesnika u procesu. U mnogim zemljama u projekte kulturnog i ekoturizma uključeni su mali i srednji poduzetnici koji u njih ulažu jer vide u njima mogućnost zarade, kao i umrežavanje ugostitelja, proizvođača lokalnih proizvoda i suvenira (promocija, distribucija i prodaja).

Kulturni i ekoturizam bolje funkcioniraju na nižem nivou (H/NK) nego na entitetskom ili nacionalnom, što je u trendu decentralizacije turističke industrije. Pa ipak, uloga državne vlasti i dalje ostaje važna u smislu koordiniranja lokalnih aktivnosti i promocije.

Upravo promocijom projekata unutar kulturnog i ekoturizma trebala bi se baviti novouspostavljena turistička zajednica (Nacionalna menadžment organizacija - NMO) na nacionalnom (državnom) nivou Bosne i Hercegovine, koja bi promovirala turistički proizvod, dovela nove korisnike i rasteretila lokalne nosioce projekata, a na razini Federacije Bosne i Hercegovine (Federalna menadžment organizacija – FMO) koja bi se bavila horizontalnim umrežavanjima po sektorima (udruženja) i vertikalnim umrežavanjima po dobavljačima (klasteri).

U Evropi 2019. godine, je zabilježeno oko 700 miliona turista od kojih oko 15-20% čine konzumenti tzv. kulturnog i ekoturizma. U brojkama ciljna grupa broji oko 140 miliona turista u Evropi. Ono što je važno je da konzumenti takvog vida turizma putuju u manjim grupama od 4 do 12 osoba, izuzetno do 50 osoba i pripadaju grupi turista sa najvećom potrošnjom na putovanjima.

Proglašena pandemija koronavirusa (mart 2020.) je zaustavila svjetski turizam koji je prvi put u historiji modernog turizma doživio “kliničku smrt”. Turizam neće nestati u budućnosti, ali nikada više neće biti isti. Ono što će dobiti na izuzetnoj važnosti je nivo kulture življenja i kvaliteta života.

Zaključak

Upravljanje po kriterijumima UNESCO i razvoj turističke destinacije Čapljina kao i razvoj kulturne turističke atrakcije Počitelj se može postići jačanjem kapaciteta postojećih turističkih zajednica u FBiH i kantonima i njihovu transformaciju u upravljačku Federalnu menadžment organizaciju – FMO, na nivou FBiH i upravljačke Destinacijske menadžment organizacije – DMO, na nivoima kantona, u kojima DMO na području kantona mogu osnivati svoje

podružnice u općinama i time zadovoljiti principe lokalne samouprave, a sve po ugledu na praksu u Evropi i regionu.

Bibanović Zoran, ekspert za stateški razvoj turizma. Predsjednik NVO Wigwam.
e-mail: bibanoviczoran@gmail.com

Sarajevo, 30. 4. 2020. godine

Literatura:

- Abazović, 2007, str 136.
- Admir Muslimović, Obezvrijeđena ukradena umjetnička djela, portal Detektor, 2.10.2017.
- Aziz Defterdarević, Naše starine, Zavod za zaštitu spomenika kulture u BiH, 1972.
- Dubravko Lovrenović, Stećci, Rabic, 2009.
- Đuro Basler, Mogorjelo (brošura)
- DŽ. Čelić i M. Mujezinović, Stari mostovi u BiH, Sarajevo Pabliching, 1998.
- Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, Kulturno pamćenje – Blago koje nestaje, 2004.
- Konferencija podrške razvoju turizma u BiH, Sarajevo 23.9.2008.
- Roberto Salinas Prajs, Homerova slijeva publika, Rad i Tanjug Beograd, 1985.
- Sažetak presude ICTY-a Tužilac protiv Momčila Krajišnika, Hag, 27.9.2006.
- Savjet za čovjekovu sredinu i prostorno uređenje, Inventar zaštićene graditeljske baštine, Knjiga II, Pregleda stanja, 1977.
- Šefik Bešliagić, Stećci i njihova umjetnost, Zavod za izdavanje udžbenika, 1971.
- ULUBIH, Počitelj, 2003.
- V. Dedijer i A. Miletetić, Genocid nad muslimanima 1941-1945., Svjetlost Sarajevo, 1990.
- Vjeran Katunarić, Bogovi, elite, narodi, Antibarbarus, Zagreb, 1994.
- UNESCO, Plan upravljanja zaštićenom spomeničkom cjelinom.
- Zoran Bibanović, kolumna Šta spriječava Čapljinu da postane velika svjetska turistička destinacija, blog: www.upoznajtesvijetkonas.com, 28.7.2019.

NVO Društvo prijatelja kulturnih i prirodnih vrijednosti – Wigwam, iz Sarajeva, djeluje od 26.4.1999. godine, na inicijativu Associazione Italiana dei Clubs Wigwam, odnosno World Wigwam Organization sa sjedištem u Piove di Sacco, Padova.

Od 2000. godine, pokrenute su mnoge eko-turističke atrakcije kao što su: „vinska cesta“ u Hercegovini, Poljoprivredni sajam u Buturovića polju, Sajam sira na Vlašiću, Sajam trešnje u Potocima kraj Mostara... pokrenute Konjička, Trebinjska, Fočanska, Ustikolinska... kuća, tv serija Pozitivna geografija, obuke u turizmu... Društvo Wigwam je kao jedina NVO koja je učestvovala u izradi NEAP-a BiH, nosilac (2004.) Počasne povelje za sudjelovanje u razvoju regionalne saradnje, demokratije i boljeg okoliša / životne sredine, dodjeljene od strane Ureda Regionalnog centra za okoliš / životnu sredinu Srednje i Istočne Evrope – Ured REC BiH.

Smjernice za integrirano upravljanje zaštićenim područjima

Sažetak

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH je (2003.) donijela odluku o proglašenju nacionalnim spomenikom Historijsko – gradsko područje Počitelj, općina Čapljina, FBiH. Obzirom da BiH na nacionalnom nivou nema Zakon o kulturnom naslijeđu, fond za njegovu obnovu i instituciju koja o tom naslijeđu brine, postavlja se pitanje ko je taj koji bi mogao upravljati Počiteljem, ali i drugim nacionalnim spomenicima kulture.

Istovremeno Anex 8. Dejtonskog mirovnog sporazuma i Odluke Predsjedništva BiH o formiranju Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika kulture je „zaboravio“ na prirodno naslijeđe koje je u jednom okviru od vremena donošenja Konvencije o kulturnoj i prirodnoj baštini – UNESCO, iz 1972. godine.

Povezanost kulturne i prirodne baštine je vidljiva na primjeru Počitelja, ali i mnogih drugih starih gradova u BiH, da vrijednosti svjetskog značaja nisu pojedinačne građevine, već da je to jedinstveni graditeljski sklad sa okolnom prirodom i prostorom.

Unazad više od jedne decenije EU podržava obnovu spomenika kulture, u smislu održivosti, samo ako su povezana sa turističkom valorizacijom.

Ustav FBiH je decidno utvrdio zajedničku nadležnost u oblasti turizma između Federacije Bosne i Hercegovine i kantona u odnosu 50 : 50%. Po preporukama pravnog eksperta **John Dowesa** (International Travel Law consultant) temeljni principi za kreiranje novog Zakona o turizmu su: stvarati strukture za podršku privatnog sektora; jasno definirati turističku industriju; ažurirati pravne procedure za poduzetništvo u turizmu; pomoći razvoj profesionalnih standarda; da je u skladu sa Globalnim etičkim kodom u turizmu Svjetske turističke organizacije Ujedinjenih nacija - UNWTO.

To se može postići jačanjem kapaciteta postojećih turističkih zajednica u FBiH i kantonima i njihovu transformaciju u upravljača kulturnim i prirodnim naslijeđem, oblikovanjem destinacije i promocijom. Federalna menadžment organizacija – FMO, na nivou FBiH bi koordinirala upravljanje spomenicima kulture, kreirala politiku i upravljala prirodnom baštinom u nadležnosti FBiH (nacionalni parkovi – II kat. i zaštićena područja I kategorije).

Destinacijske menadžment organizacije – DMO na nivou kantona, bi upravljale zaštićenim kulturnim i prirodnim naslijeđem (III do VI kat. zaštite) na svojoj teritoriji, oblikovale svoju turističku destinaciju, istraživale tržišta i vršile promociju i marketing. DMO na području kantona mogu osnivati svoje podružnice u općinama i time zadovoljiti principe lokalne samouprave, a sve po ugledu na praksu u Evropi i regionu.

Jačanje kapaciteta postojećih Turističkih zajednica/organizacija podrazumijeva i uvezivanje sa strukovnim udruženjima u turizmu kao što su Udruženje/Udruga turističkih agencija – UTA, Udruženje hotelijera i restoratera – UHiRA, u smislu zajedničke promocije i uvođenja EU i svjetskih standarda i normi, kao i uska saradnja sa Privrednim komorama FBiH i kantona u smislu neformalnog obrazovanja kadrova u turizmu.

Ključne riječi: Počitelj, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, upravljanje u turizmu, Ustav FBiH, Destinacijske menadžment organizacije – DMO.

Summary

In the year of 2003, the Commission for Preservation of National Monuments of Bosnia and Herzegovina has decided to designate the Historical - City area of Počitelj (Čapljina, Federation of BiH) as a National Monument of Bosnia and Herzegovina. Considering that Bosnia and Herzegovina does not have a Law on Cultural Heritage at the national level as well as a fund for its restoration and an institution that takes care about that heritage, the question arises as who could manage Počitelj as well as other national cultural monuments?

At the same time, Annex 8 of the Dayton Peace Agreement and the BiH Presidency Decision on the establishment of the Commission for Preservation of National Cultural Monuments have "forgotten" about the natural heritage which is, since the adoption of the Convention on Cultural and Natural Heritage (1972) - UNESCO, in one frame.

The connection between cultural and natural heritage is evident from the example of Počitelj and many other old cities in BiH - the values of global significance are not individual buildings, but an unique architectural harmony with the surrounding nature and space.

For more than a decade, the EU is supporting the restoration of cultural monuments in terms of sustainability only if they are linked to tourism valorisation.

The Constitution of Federation of BiH has clearly divided the competencies in the field of tourism between the Federation of BiH and the cantons in the ratio of 50 : 50 (%). According to the recommendations of a legal expert (John Dowes, International Travel Law Consultant), the basic principles for creating a new Law on Tourism are: to create structures to support the private sector; to clearly define the tourism industry; to update legal procedures for entrepreneurship in tourism; to help developing professional standards; to make compliance with the UNWTO Global Tourism Code of Ethics.

The aforementioned can be achieved by strengthening the capacities of existing FBiH tourist boards and cantons and transforming them into the Federation Management Organizations (FMO) and governing Destination Management Organizations (DMO) where DMOs in the cantons can establish their own branches in the municipalities and thus satisfy the local government principles, based on models and practices in Europe and the region.

Strengthening the capacities of existing Tourist boards / organizations also entails linking with professional tourism associations such as the Association of Travel Agencies - UTA, the Association of Hoteliers and Restaurateurs - UHiRA aimed at joint promotion and introduction of EU and global standards and norms, as well as close cooperation with the Cantonal Chambers of Commerce in terms of informal education of tourism personnel.

Keywords: Počitelj, Commission for Preservation of National Monuments of Bosnia and Herzegovina, Destination Management Organizations, The Constitution of Federation of BiH.